

OROSZ András Lóránt OFM

A FERENCSEK LEÓ-FÉLE UNIÓJÁNAK JOGTÖRTÉNETI ELEMZÉSE AZ OSZTRÁK-MAGYAR KAPISZTRÁN SZENT JÁNOS PROVINCIÁBAN (1897-1899)*

A statisztikai adatok alapján 1889 és 1903 között a ferences rend létszáma világszerte kb. 20%-al nőtt, ezzel szemben az akkori Magyarországon 30%-al csökkent.¹ Hova lettek ezek a szerzetesek? A válasz egyszerű: elmentek. Itt 1898 tavaszán és nyarán – David Fleming ír származású angliai delegátus generális látogatása után – olyan pánikszerű menekülési roham indult meg az öt magyarországi provinciából (mariánus, szalvatoriánus, ladiszlaita, stefanita és kapisztránus) az egyházmegyék felé, hogy a *definitorium generale* jegyzőkönyve² szerint csak az április 18. és július 20. közötti három hónap leforgása alatt 78 ferences pap, egy akkori közepes provinciára való kérte a *szekularizációját*. A szekularizáció alatt a szerzetesjogban azt a folyamatot értjük, melynek során valamely szerzetesi intézmény örökfogadalmas klerikus tagja kiválik az intézményből és egy egyházmegyébe *inkardinálódik*. (A korabeli Magyarországon a ferencesek létszáma kb. 1200 fő lehetett. A legnépesebb a mariána provincia volt majdnem 300 fővel, míg a legkisebb a ladiszlaita 80-90 fővel, klerikusok, novíciusok szinte minden provinciában elfogadható számban voltak. Ma kb. ugyanezen a földrajzi területen 1989 óta újra öt provincia működik: a horvát [zágrábi], a szlovák [pozsonyi], a mariánus, az erdélyi és a kapisztránus, összesen kb. 600 ferencessel).³

Az „osztrák-magyar” jelző esetünkben a provincia politika-földrajzi elhelyezkedését és nem annak etnikai összetételét jelzi. Az etnikai összetétel alapján sokkal inkább beszélhetnénk horvát-osztrák-magyar rendtartományról, mely a történelmi fejlődés következménye. Ez a rendi entitás 1757-ben a nagy múltú bosnyák provincia Szávától északra fekvő házaiból alakult, melyekhez a XIX. század folyamán hozzájött a megszüntetett bécsi provincia öt alsó-ausztriai háza, valamint a bulgarita rendtartomány négy dél-erdélyi konventje, s így vizsgált korszakunkra provinciánk Sankt Pölten-től Gyulafehérvárig, illetve Zimonyig terjedt.⁴ A tanulmány vezérfonalát annak az intézkedéssorozatnak az elemzése alkotja, melynek célja XIII. Leó pápa 1897. október 4-i, „*Felicitate quadam*” kezdetű apostoli kons-

* Elhangzott „A ferencesek kultúráteremtő szerepe az újkorban” című konferencián, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar (Piliscsaba 2002. október 16.).

¹ *Schematismus Ordinis Fratrum Minorum*, Romae, 1903.

² A *definitorium generale* a ferences jogban a XIX. században már a miniszter generális, vagyis a legfőbb előljáró tanácsát jelenti. A statisztikákhoz lásd: Archivum Generale Ordinis Fratrum Minorum, Romae (továbbiakban: AGOFM), *Acta Definitorii (1891-1903)*, SH 16.

³ *Statistica Ordinis Fratrum Minorum* (31 Decembris 1999), in *Acta Ordinis Fratrum Minorum* (továbbiakban: AOFM) 119 (2000) 71-95.

⁴ <http://www.ofm.hu/uj/uj1kaphistoria.html>, 2003. február 12.

titúciójának⁵ (más néven bullájának) bevezetése volt a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Provinciában, s az egyházjognak a mindennapi élettel határos területét, a jogalkalmazást veszi görcső alá. Közélebről arra a kérdésre keressük a válasz, hogy kánonjogilag mennyire volt korrekt a bulla alkalmazása a provinciában.

A rendi történetírásban a XIII. Leó által megkezdett intézkedéssorozatot a Leó-féle uniónak nevezik, csak a Monarchia utódállamainak rendtörténetírásba vonult be „reform” néven. Ennek oka, hogy a bulla rendelkezéseinek csak egy része vonatkozik a ferences rend obszerváns, reformált, alkantarénus és rekollektus ágainak egyesítésére, emellett azonban egységes új rendi törvénykönyvet (Általános Konstitúciókat) is előírtak. Ezek a Konstitúciók rendelték el a közös szerzetesi élet (*vita communis*) haladéktalan és teljes restaurációját ott, ahol nem vagy nem tökéletesen tartották (pl. Magyarországon), valamint a ruházat új gesztenyebarna színét a nálunk hagyományos fekete helyett. A bulla az uniót el nem fogadók számára külön konventek kijelölését írta elő, és nem számolt a szekularizációs indultummal mint megoldással. Rendelkezett továbbá egyebek között arról is, hogy az azonos területen működő provinciákat egyesíteni kell. Míg Itáliában az unió legfájdalmasabb momentumra éppen ez, vagyis a földrajzilag azonos területen működő provinciák fúziója volt⁶, addig Magyarországon a ferencesek évtizedek óta húzódo reformjának radikális keresztülvitele volt az az intézkedéssorozat, ami nagy embervesztést és több mint két évtizedes elhúzódó válságot okozott, amely máig elevenen él a provinciák kollektív emlékezetében⁷. Ebből is kiemelkedik David Fleming delegátus extraordinárius itteni működésének keserves emléke.

A Leó-féle unióval kapcsolatban a szerzők véleménye megoszlik a rend egységességének értékelésében, s egy csoportjuk kritikával szemléli a ferences megújulás hagyományos módszerével, a rendtörténet nagy reformjaival kialakult intézményes különbségeknek (ágaknak) az eltörlését⁸. Nincs viszont nézeteltérés az

⁵ XIII. LEÓ pápa, Const. Ap. *Felicitate quadam* (1897. oct. 4): de unitate Ordinis Fratrum Minorum instauranda, in *AOFM* 16 (1897) 164-168.

⁶ SBARDELLA, R., *Riformati francescani*, in *Dizionario degli Istituti di Perfezione* (ed. PELLICCIA, G-ROCCA, G.), [továbbiakban: DIP] VII. Roma 1983.

⁷ Az utolsó rendházak (Jászberény, Gyöngyös) megreformálására csak a huszas évek közepén került sor.

⁸ Az „uniópárti” szerzők közül kiemelkedik az ausztrál ferences Maurice Carmody munkája: CARMODY, M., *The Leonine Union of the Order of Friars Minor 1897* (Franciscan Institute Publications, History Series 8), New York 1994., amely a Leó-féle intézkedéssorozat eddigi leg részletesebb tárgyalása. A forgalomban lévő rendtörténetek közül Heribert Holzapfel volt müncheni provinciális mind a mai napig használatos műve (*Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens*, Freiburg im Breisgau 1909.) pozitívan ítéli meg az intézkedéssorozatot, bár ő még az események aktív résztvevője. A ma legelterjedtebb kézikönyv, a kapucinus IRIARTE, L., *Storia del Francescanesimo*, Roma 1994.² című munkája távoltartja magát bármiféle értékeléstől. Egyértelműen pozitívan ítéli meg viszont az eseményeket a belga származású volt definitor generális Romain-Georges Mailloux (vö. *La legislazione dell'O.F.M. dopo l'Unione Leonina: sussulti, progressi, questioni*, in *Antoniano* 73 (1998) 111-131. Az unióval kapcsolatosan kritikus szerzők közül kiemelkedik a már említett Sbardella szócikke a DIP-ben valamint Carlo Cadderi kisebb írása (CADDERI, C., *Unione o confusione?: Cent'anni di Storia francescana contemporanea*, in *Frate Francesco* 3 [1998] 5-25) mellett főleg a fiatal ferences történészprofesszor, Giuseppe Buffon számos igényes írása, pl.: *Aspetti della vita e del governo di P. Bernardino Dal Vago da*

unió végrehajtási módját illetően, amit egyhangúan igen problematikusnak tartanak két súlyos következménye miatt. Az egyik probléma az olasz provinciák fúziója nyomán előállott – már említett – több évtizedes válság⁹, a másik az osztrák-magyar provinciákból való tömeges dezertálások voltak. Mind ez ideig kevés szerző fordított figyelmet a bulla végrehajtására a Monarchiában. Ezek közül is kiemelkedik Tamás Alajos definítor generálisnak és több ízben kapisztránus tartományfőnöknek, a vizsgált események egyik főszereplőjének az unióról szóló kis latin nyelvű könyvecskéje a harmincas évekből¹⁰. Fontos adalékokat tartalmaz a nyolcvanas évek elején elhunyt Majsai Mór atya sajnos máig kiadatlan „Provinciai mozaikok” című kétkötetes munkája¹¹, melynek reformra vonatkozó részei az értékes személyes visszaemlékezések mellett nagyjából ugyanazt hozzák, amit Balanyi György piarista szintén kéziratban megőrzött magyar ferences rendtörténete a hatvanas évekből¹². Az ugyancsak a nyolcvanas években elhunyt Florentin Nothegger tiroli ferences rendtörténész szintén kéziratban megőrzött munkája¹³, illetve annak német ferences folyóiratokban publikált változatai¹⁴ Aloysius Lauer miniszter generális működését elemzik a Monarchiában, s ennek kapcsán értékes adalékokat hoznak a magyarországi eseményekről. Az erdélyi események előzményeivel foglalkozik Páll Leó jelenlegi erdélyi ferences provinciális licenciatulajdonosa¹⁵. A XIX. század horvát rendtörténetét dolgozza fel cikkeiben Emmanuel Hoško volt definítor generális¹⁶.

Portoguardo ofm (1822-1895) [Collectio Assisiensis 24], Assisi 1997. UA., *Dalle soppressioni alla rinascita: Il «sine proprio» nella prospettiva di una «Histoire au ras du sol»* in *Antonianum* 72 (1997) 267-301. UA., *Prospettive e problemi della storia dell'Ordine dei Frati Minori nel secondo Ottocento*, in *Archivum Franciscanum Historicum* 90 (1998) 535-567. UA., *Tra ideali utopici e strategie di modernizzazione*, in *Antonianum* 74 (1999) 527-543.

⁹ Az olasz ferences provinciákban a Leó-féle unió végleges megvalósítására csak 1945-ben került sor.

¹⁰ TAMÁS A., *Synopsis Historiae Unionis Ordinis Minorum speciali respectu habito ad provincias Hungariae*, Vác 1930.

¹¹ Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár, Budapest (továbbiakban: MFKL), Kéziratok, MAJSAI M., *Provinciai mozaikok I-II.* (kézirat), Budapest 1971.

¹² MFKL, Kéziratok, BALANYI Gy., *A magyar ferencesség rövid története* (kézirat), Budapest 1961.

¹³ MFKL, NOTHEGGER, F. – BERTHOLD, E., *General P. Aloysius Lauer und Österreich-Ungarn*, 2. Hall in Tirol (é. n.).

¹⁴ NOTHEGGER, F., *Die Erneuerung des Franziskanerordens in Österreich-Ungarn unter dem Ordensgeneral P. Aloysius Lauer (1897-1901)*, in *Franziskanische Studien* 62 (1980) 143-180. UA., *Die Wirkungen der Union für unsere Provinz*, in: *Mitteilungen aus der Tiroler Franziskanerprovinz* 32 (November 1947) 342-344. UA., *Zur Wiedererrichtung der Wiener Provinz vor fünfzig Jahren*, in *Mitteilungen aus der Tiroler Franziskanerprovinz* 46 (Juni 1950) 587-588.

¹⁵ Szent István Királyról nevezett Erdélyi Ferences Rendtartomány Levéltára, Kolozsvár; PÁLL J. L., *Le premesse e la svolta della riforma Leonina dei frati minori in Transilvania 1897* (Pontificium Athenaeum Antonianum Facultas Theologiae, Dissertatio ad licentiam), Romae 1994.

¹⁶ HOŠKO, E., *Adžić, fra Kajo, in Franjo među Hrvatima: Zbornik radova franjevačkih u prigodi 750. obljetnice smrti sv. Franje Asiškoga (1226-1976)*, Zagreb 1976. 197. UA., *Pastoralna formacija hrvatskih franjevaca u 19. stoljeću*, in *Kačić* 14 (1982) 61-77. UA., *Euzebijje Fermendžin i ostaci jozeфинizma kod franjevaca u kontinentalnoj Hrvatskoj potkraj 19. stoljeća*, in *Croatiana Christiana Periodica* 22 = 12 (1988) 1-72. UA., *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, Zagreb 2000. UA., *Jozeфинističko zakonodavstvo u Čevapovićevim «Statuta*

Mindenek előtt lényeges beilleszteni a ferencesek Leó-féle unióját a XIX. század szerzetességének történetébe, melyet a szerzetesrendek felosztásának három nagy hulláma sújtott: a felvilágosult abszolutista (nálunk jozefinista), a napóleoni és a liberális. Fontos kihangsúlyozni azt a különbséget, ami Európa nagy része és a Habsburg Birodalom részét képező Magyar Királyság szerzeteseinek helyzetében fennállt, mivel ez utóbbiakat csak a jozefinista felosztás érintette, míg a továbbiaktól megmenekültek a katolikus uralkodóház védelmében. A külső állami kényszeren kívül egész Európában számolnunk kell a szerzetesi élet belső válságával és hanyatlásával a reformok sorozata ellenére is, melyek elsősorban IX. Piusz pápaságát jellemezték. A „*Felicitate quadam*” bulla kiadására készítő okok közül az egyik legjelentősebb az obszervánsok és a reformáltak közötti növekvő feszültségek voltak, főképp a Szentföldi Kustódia kapcsán. A rend központi vezetése egyre kevésbé volt képes kezelni ezeket a problémákat, s így a Luigi da Parma (obszerváns) miniszter generális nevével fémjelzett uniós tervzet általános gyógyírként tűnhetett fel az összes bajokra, s meg is kapta az (ugyan kissé kérdéses) támogatást az 1895-ös assisi nagykáptalonon¹⁷.

A Kapisztrán Provincia századvégi helyzetét a jozefinizmus katasztrofális következményei jellemezték. Nem érintette a magyarországi provinciákat a „*Felicitate quadam*”-nak az a rendelkezése, mely az azonos területen működő provinciák egyesítésére vonatkozik, mivel nálunk a török alóli felszabadulás után a rendtartományokat az 1689-es Lazari-dekrétummal területileg már szétválasztották. Magyarországon a négy különböző ferences család közül csak az első kettő volt jelen, mégpedig olyképpen, hogy a mariánusok, a szalvatoriánusok és a stefaniták reformáltak, a ladislaiták és a kapisztránusok pedig obszervánsok voltak, de ezek a különbségek a XIX. századra gyakorlatilag már semmit sem jelentettek, hiszen a *jozefinizmus* azonos módon mért csapást obszervánsokra és reformáltakra¹⁸.

Municipalia, in: *Croatica Christiana Periodica* 28 = 15 (1991) 30-41. UA., *La Provincia Francescana dei SS. Cirillo e Metodio come ambiente dove si è formato e ha vissuto P. Alessio Benigar*, in *La personalità e la spiritualità di P. Alessio Benigar, OFM (1893-1988)* [1996 febr. 22- febr. 23, Roma], Roma 1997. 58-73.

¹⁷ *Acta Congregationis Generalis totius Ordinis Fratrum Minorum S. P. N. Francisci in proto-coenobio S. M. Angelorum prope Assisium celebratae die 16 maii ad 3 iunii 1895*, Assisi 1895.

¹⁸ Jozefinizmus alatt a II. József osztrák császár (1780-1790) által kialakított valláspolitikai rendszert értem, mely több-kevesebb módosítással az 1855-ös osztrák konkordátumig érvényben volt, hatásai pedig legalábbis a századfordulóig igen erősen érzékelhetőek. A szerzetesekre vonatkozóan a jozefinizmus többek között az abszolutizmus jegyében felszámolta a rendek kapcsolatait külföldi előljárokival és megtiltotta külföldi vizitátorok működését az országban, önhatalmilag módosította az Általános Konstitúciókat, és a ferenceseket is a püspökök jurisdikciója alá helyezte, valamint arra is lehetőséget nyújtott, hogy az előljároi rendelkezések ellen az állami hatóságokhoz lehessen folyamodni. A jozefinizmus felvilágosodásban gyökerező rendszerében az egyház a világi papsággal hasznos volt, mivel engedelmes alattvalókat nevelt a birodalom számára. Itt a szerzetesek is fizetett alkalmazottak, kiknek az állam tisztas megélhetést biztosít, viszont a legapróbb részletekig beavatkozik életükbe. A szerzeteseknek csak annyiban van létjogosultságuk, amennyiben részt vesznek az egyház nevelői, illetve szociális tevékenységében. Ezért nincs is értelme az akció és a kontempláció egyensúlyáról beszélni, hiszen ez utóbbi haszontalan; ezért szüntette meg II. József a kontemplatív rendeket, és a ferencesek életében is ezért szorult egyre inkább háttérbe

Az 1828-as *Statuta Municipalia* rögzíti a Kapisztrán Provinciában a jozefinista törvényhozást¹⁹, majd az 1880-as és 90-es évek vizitatori jelentéseiből még pontosabban kirajzolódik a magyar ferencesség identitásválsága, amely két ponton érhető ismételtelten tetten: az imaélet kapcsán (zsolozsmára nem járás, egyéni elmélkedés hiánya, ritka – évi egy-két gyónás, stb.), illetve a közös szerzetesi élet, a *vita communis* kapcsán (a szinte korlátlan egyéni pénzhasználat, a saját kassza, az úgynevezett *pecunium* megléte, különböző egyéni pénzjövendelmek közösbe való be nem adása, egyéni takarékbetétkönyvek léte, a klauzúra hiánya, stb.). Félreértés ne essék, a fekete barátok nagy többsége becsületes pap volt, plébános vagy tanár, akik közül számosan kimagasló tudományos eredményt is elértek, mint pl. Albach Szaniszló mariánus, híres szónok, botanikus és Széchenyi gyóntatója, a szintén mariánus Gegő Nicefor, aki a számtalan publikációja közt pl. a csángókról írt maradandó művet. De itt vannak a horvát kultúra olyan kiemelkedő személyiségei, mint Katancsics Péter pesti egyetemi tanár, Csevapovics Gergely provinciális és

a manapság is sokat emlegetett kontemplatív dimenzió. Az 1884-es vizita kapcsán jegyzi fel Baja és Dunaföldvár meglátogatása után Bernardino da Portogruaro miniszter generális, hogy „a növendékházakban nincs elmélkedés, sőt a növendékek azt sem tudják, mi az” (AGOFM, SK 315, fol. 460-463; Bernardino da Portogruaro, *Appunti per una Circolare (che sognavo di fare per tutta l'Ungheria, ma che poi non ho fatto)*, 1884. [h. n.] Ez egy tervezett körlevél vázlata a meglátogatott magyar provinciák számára, melynek közzétételétől a szerző később eltekintett). A jozefinizmus tehát a hasznosságot és az aktivitást hangsúlyozta a kontemplációval szemben, valamint hermetikusan elszigetelte a ferencéseket a rend többi részétől bő száz éven át. Nincs szándékom a jozefinizmus értékelése körüli lezáratlan történelmi vitákba bekapcsolódní, ezért itt főképp a jozefinizmus szerzetességet, ezen belül a ferencességet érintő következményeit érintem, a következő művekre is támaszkodva: ADRIÁNYI G., *A magyar egyház és a Vatikán (1848-1918)*, in ZOMBORI I. (szerk.), *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*, Budapest 1996. 211-255. BALANYI GY., *A magyar ferencesség rövid története*. DANIŠOVIČ P.L., *Po jozefinskej restrikcii bahoslužieb v Provincii Salvatoriánskej: Ordo divinatorum centralis ecclesiae Provincialis*, Praha 1934. DOBSZAY T., *A művelődés és a műveltség polgárosodása*, in GERGELY A. (szerk.), *19. századi magyar történelem 1780-1918*, Budapest 1998. 197-247; VON GAMPL, I., *Was ist joesephinisch am Joesephinismus?*, in *Österreichisches Archiv für Kirchenrecht* 33 (1982) 35-49; GYÖRGY J., *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben*, Kolozsvár 1930. HERMANN E., *A katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig*, München 1973. KATUS, L., *Il cattolicesimo nei secoli XVIII e XIX: giuseppinismo, liberalismo e rinnovamento cattolico*, in *Storia religiosa dell'Ungheria*, Gazzada (Varese) 1992. 233-253. KOVÁCS, E., *Giuseppinismo*, in DIP IV. MAASS, F., *Lockerung und Aufhebung des Joesephinismus 1820-1850* (Der Joesephinismus: Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760-1850: amtliche Dokumente aus dem Haus-, Hof-, und Staatsarchiv und dem Allgemeinen Verwaltungsarchiv in Wien sowie dem Archivio Segreto Vaticano in Rom, 5), Wien – München 1961. MAJSAI M., *Provinciai mozaikok*, I-II. MESZLÉNYI A., *A joesephinizmus kora Magyarországon (1780-1846)*, Budapest 1934. PAJKOSSY G., *Az abszolútizmus és a rendiség utolsó küzdelmei. Az első reformtörekvések (1790-1830)*, in GERGELY 127-160. PÁL, A.I., *Kasata klasztorów franciszkańskich na Węgrzech w czasach Józefa II, in Zakony i klasztory w Europie Środkowo-Wschodniej X-XX wiek*, Lublin 1999. 307-316. PÉTER L., *Az állam és egyház viszonya és a civil társadalom Magyarországon: történelmi áttekintés*, in *Századvég* 9 (1997) 3-31. RABER, L.J., *Die österreichischen Franziskaner im Joesephinismus*, Maria-Enzersdorf 1983. MFKL, Kéziratok, SZÁNTÓ K.K., *A ferencsek működése Budán a XIX. században* (Facultas Theologiae Budapestiensis: *Dissertatio ad Doctoratum*), Budapest 1964. WINNER, G., *Die staatliche Ordensgesetzgebung im nachjoesephinischen Österreich*, in: *Kirche und Staat in Idee und Geschichte des Abendlandes: Ferdinand Maass zum 70. Geburtstag*, Wien 1973. 266-285.

¹⁹ MFKL, *Statuta Municipalia, Observantia Minorum Provinciae S. Ioannis a Capistrano: e suis fontibus evoluta ac praesentibus necessitatibus ad mentem Generalium Ordinis Constitutionum accommodata*, Budae 1829.

író, vagy a bánáti bolgár származású Fermendzsin Özséb, definitor generális és történész, mindnyájan a kapisztránus rendtartomány tagjai. A jozefinista fekete barátok nevelői és lelkipásztori munkájával a püspökök általában elégedettek voltak, de ezek a ferencesek öltözkükben és magatartásukban alig különböztek a világi papoktól, a tanároktól, az állami alkalmazottaktól, s számukra – épp az izoláltság miatt – elképzelhetetlen volt más ferences élet, mint az övék. Képmutatásnak vélték a ferences szegénységnek a rend többi részében általánosan elfogadott tradicionális értelmezését (pl. pénz érintésének tilalma), mely a XIX-XX. század fordulóján csak számtalan felmentéssel tett lehetővé bármilyen nevelői-lelkipásztori tevékenységet, ami pedig számukra abszolút jelentőséggel bírt.

Tehát legkésőbb 1884-től a vizitatori jelentések tanúsága szerint ismertek voltak a generális kúria számára a magyarországi provinciák problémái, melyek háromévente szinte szó szerint ismétlődnek egészen az unióig: imaélet, szegénység és közös szerzetesi élet, öltözk, klauzúra²⁰. A vizitatori jelentésekből kirajzolódik egy olyan fokozatos reform-terv is, amely alternatív gyógymódja lehetett volna a Fleming-féle „érezstelentítés nélkül elvégzett operációnak”. 1893-ban Ivo Rodič korábbi provinciálisunk a vizitátor, aki viszont arra hívja fel a figyelmet, hogy a ladiszlaita és a mariána provinciákban megpróbálták reform-szellemű konventekben nevelni növendékeket, ám ezek beállva a munkába a provincia nem reformált rendházaiban újból követték az idősebbek szokásait. Ezért ő már a gyökeres és radikális reform szükségességét vázolja fel, megadva az azt el nem fogadók számára a szekularizáció lehetőségét²¹. Tehát elérkezett 1897, az unió éve, és bár tényfeltárás volt, projektek voltak, de az égvilágon semmi érdemleges reform nem történt.

A végrehajtás jogi eszköztárát szemlélve figyelemreméltó annak hiányos előkészítettsége több elfelejtett javaslattal, melyek többek között a fokozatos bevezetés lehetőségét is felvetették. A bulla kihirdetése után néhány hónappal az öt magyarországi provinciális 1898. január 26-án közös *Memorandummal* fordult Aloysius Lauerhez²², melyben egyértelműen visszautasították a habitus új színét,

²⁰ A már említett Bernardino da Portogruaro-féle anyag mellett lásd még pl. AGOFM, SK 314, fol. 249-250; MARKOVIĆ, J., commissarius visitator generalis: *Observationes ad Relationem Canonicae Visitationis*, 1887. iul. 30. Buda.

²¹ AGOFM, SK 314 fol. 367-369; RODIČ I., commissarius visitator generalis: *Relatio*, 1893 aug. 12. Budapest.

²² Aloysius Lauer 1833. augusztus 28-án született a hesseni Katholisch-Willenroth-ban, paraszti családban. Fuldában került kapcsolatba a ferencesekkel, ahol javában zajlott a reform és a thüringiai kusztódia újjáalapítása, melyre 1855-ben került sor. 1850-ben Warendorfban öltözik be, s 1856-ban szentelik pappá. Teológiai tanár, novíciusmester és gvardián. 1867 és 1881 között kusztos, s ő vezeti át sikerrel rendársait a Kulturkampf viharain, melyek következtében menekülniük kell: Maastrichtba 1875-től, majd Epinalba, végül 1878-1881 között az USA-beli Patersonba. 1881-ben nevezik ki definitor generálisnak, s Rómába költözik, ahol 1889 és 1895 között procurator generálisa a rekollektus és alkantarénus ágának. Több ízben vizitátor Észak-Amerikában, és Európában: Belgiumban kétszer, Németországban többször, valamint Írországból és Angliából – de Ausztria-Magyarországon soha. 1895-ben visszatér Thüringiába, de nem sokkal később újra Rómába hívják, ahol az új Általános Konstitúciók szerkesztését végző bizottság elnöke. A *Felicitate quadam* kezdetű bulla publikálása után az immár egységesített rend első német miniszter generálisa lesz 1897 október 5-én. 1901 augusztus 21-én Gorheimben hal meg, Fuldában a frauenbergi rendház kriptájában nyugszik. Lauer a német egyházi vezetőknek a XIX. század második felében jelentkező új ultramontán generációjához tartozik. Nem nagy teológus, inkább gya-

s miközben igyekeztek felmentést kapni az új Általános Konstitúciók egy-két rendelkezése alól, bennfoglaltan elutasították a *vita communis* azonnali bevezetését is. Írásuk végén pedig kilátásba helyezték azt, hogy amennyiben kérésük nem teljesül, akkor testületileg átmennek a minoritákhoz²³.

A fekete habitushoz való hallatlan merev ragaszkodás mögött sok minden meghúzódhatott, ezekből most kettőt emelnék ki. A kiüresedett ferences identitás, melyet már említettünk, s ami szerint mindig a feladat becsületes végrehajtása volt a leglényegesebb: jó plébánosnak és jó tanárnak lenni (1897-ben 14 plébániánk és két iskolánk volt). A szerzetesi élet velejét adó imaélet és közösség (legelemibb értelmében – az anyagi javak közösségét tekintve is) másodlagos, jámbor magánügy volt. Így gyakorlatilag az egyetlen különbséget a korabeli egyházmegyes papságtól a fekete habitus adta. Egy másik aspektusa a *status quo*-hoz való ragaszkodásnak éppen a XIX. század végének magyar egyházi mentalitásában rejlik. A katolikus Habsburgok birodalmában a század nagy európai liberális szekularizációs hulláma a kilencvenes évek elejének egyházpolitikai harcaival érkezik hozzánk (polgári házasság bevezetése, stb.). Erre a sokkhatásra az addig viszonylag kényelmes pozícióban lévő katolikus egyház csak késve, a század legvégén, illetve a tízes években tud válaszolni a Prohászka nevével is fémjelezhető megújulási mozgalommal. Ebben a környezetben az intézményekhez, a ruhához, egyszóval a *status quo*-hoz való ragaszkodás könnyen jelszóvá válhatott. A miniszter generális és a provinciálisok közötti feszült légkörben került sor David Fleming²⁴ defínitor és delegátus generális magyarországi kiküldetésére.

Próbáljuk még egyszer összefoglalni, hogy mi is volt az oka annak, hogy nem történt semmi, ami a reformot előkészítve csökkenthette volna annak sokkhatását.

- A magyar provinciák a nyugat-európai feloszlatai hullámhoz képest a katolikus Habsburgok birodalmában nyugodt, kényelmes helyzetben voltak. Aho-
gyan egy lombard kanonok jellemezte az osztrák jozefinista egyházpolitikát: aranyketrec, de mégiscsak ketrec²⁵.

korlati szervező és mélyen vallásos szerzetes, erős akaráttal, mely néha rugalmatlansághoz vezet. Ez utóbbi a Kulturkampf idején eredményes előjáróvá tette, de az unió megvalósításában hátráltatta. Irodalom: sajnos Lauer élettrajza még kiadatlan. A bőséges levéltári anyag mellett, melyet az elmített fudai kolostor levéltárában találunk, a következő publikációk állnak rendelkezésre: ENNEKING, N., *Pater Aloys Lauer: Leben und Wirken des ersten deutschen Generalministers des Franziskanerordens*, in *Thuringia Franciscana* 34 (1979) 491-508; 35 (1980) 275-294, 424-476; 36 (1981) 111-127, 239-269. WALLENSTEIN, A., *Unbeirrbar und treu: ein deutscher Franziskanergeneral P. Aloisius Lauer (1833-1901)*, Wiesbaden 1954. *Necrologia: Lauer*, in *AOFM* 20 (1901) 149-152. FLECKENSTEIN, G., *Lauer*, in VON BAUTZ, F.W. (Hrsg.), *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, Herzberg 1990. 1240-1241. HASELBECK, G., *Necrologium (P. Aloisius Lauer)*, in *Analecta Franciscana sive chronica aliaque varia documenta ad historiam Fratrum Minorum spectantia*, VI (Necrologia I), Quaracchi 1917. 165-166. BONMANN, O., *Lauer*, in *Enciclopedia Cattolica*, VII. 957-958. Lauer működéséről F. Nothegger említett művein kívül ld. VAN WELY, D., *Aloys Lauer en de Nederlandse Minderbroeders-Province*, in *Neerlandia Seraphica* 20 (1950) 226-233, 275-279, 311-320, 361-368.

²³ AGOFM, SM 261, fol. 1-5: *Memorandum*, 1898. ian. 26. Budapest.

- A rend központi vezetését jóval súlyosabb problémák tömege (pl. Szentföld) foglalkoztatta a nyolcvanas és kilencvenes években, mint a magyar provinciák egyre késlekedő reformja, amely bizony periférikus jelentőségű volt.
- A három reformkísérlet közül a mariánus (malaczkai) és a ladiszlaita (zágrábi) kudarca, illetve az erdélyi (mikházi) elszigeteltsége és lassú kibontakozása riasztóan hatott még a reform gondolatától esetleg nem idegenkedő provinciai vezetők számára is.
- Rómában nem volt emberünk – illetve volt: a már említett Fermendzsin Özséb, aki 1882-től definitör generális. Ő az, aki egy 1895-ös magánkihallgatás nyomán XIII. Leó kérésére előterjesztést készít az uniót (illetve reformot) a magyar provinciákba fokozatosan bevezető külön pápai bullához²⁶. Sajnos azonban Fermendzsin meghalt az unió kihirdetése előtt néhány hónappal, s javaslata íróasztalfiókba került.

David Fleming szerepének vizsgálatát a kiküldetése alatt készített vizitációs jegyzetei, levelezése, illetve a Definitórium generálénak benyújtott tervezete tesz lehetővé, melyek a rend római központi levéltárában találhatóak²⁷. Látogatásának elsődleges célja a magyarországi ferencesek meggyőzése volt az új Általános Konstitúciók, vagyis a közösségi élet és a habitus új színének elfogadása érdekében. A ferenceség eltérő koncepciói azonban olyan kommunikációs nehézségekhez vezettek a két fél között, hogy a kiküldetés nem hozhatta meg a Delegátus generális által óhajtott gyümölcsöket, s látogatása végén a magyarországit egyszerűen a *ferences élet komédiájának* nevezte.

Fleming tervezetében, mely az Általános Konstitúciók azonnali bevezetését célozta, a következő intézkedéseket javasolta a Kapisztrán Provinciában: megvonni a jogot a provinciálisoktól, hogy novíciusokat vehessenek fel, illetve növendéke-

²⁴ David Fleming az írországi Killamey-ben született 1851. május 18-án. A belga rekollektus Szent József provincia ottani rendházában megismerve a ferenceseket lépett be 1869. május 28-án Thielt-ben (Belgium) a rendbe. Löveni teológiai tanulmányai után 1875. december 18-án szentelik páppá Gentben, amely egyben első működési helye is mint filozófia tanárnak (1875-84). P. Davidot 1884-ben Forest Gate (London) házfőnökévé nevezik ki, majd 1887-től ő lesz a helyreállított angol kusztódiá (1891-től provincia) első kusztosa. Manning bíboros házi teológusa, valamint az anglikán szentelések érvényességét vizsgáló pápai bizottság tagja, és a Szent Officium konzultora 1896-tól. Definitör és delegátus generális a III. Rend 1897-es brüsszeli kongresszusán, commissarius generalis az öt magyar provincia számára 1898-ban és delegatus extraordinarius Franciaországban 1901-ben. Aloysius Laucr miniszter generális halála (1901) után 1903-ig ő kormányozza a rendet mint vikárius generális. A későbbiekben angol provinciális (1903-1908), meghal 1915. november 11-én Forest Gate-ben. Források: *David Fleming* [necrologium], in *AOFM* 35 (1916) 63-64. VAN BERLO, E., *L'Ordre des Frères-Mineurs en Belgique, depuis son rétablissement: 1833-1908*, Malines, 302-305. CLEARY, G., *Funeral oration on Father David*, in *Franciscan Monthly* 21 (1916) 2-11. MURPHY, A., *Seventh Centenary of the Franciscan Order in England 1224-1924: The Third Province*, London 1924. 1-39. O'CONNOR, T. P., *Father David: a character sketch*, in *Franciscan Monthly* 21 (1916) 16. RAMBALDI, G., *Ordinazione anglicane e Ecclesiologia I*, in *Gregorianum* 74 (1993) 299. WYCZAWSKI, H. E., *Bernardyni Polscy*, III. 1772-1946.

²⁵ LORENZETTI, P., *«Catene d'oro» e libertas ecclesiae: I cattolici nel primo risorgimento milanese*, Milano 1992.

²⁶ Teljes szövegét hozza TAMÁS 60-62.

²⁷ Zömében angol nyelvű feljegyzései az AGOFM, SM 261 jelű fondban találhatóak a relatívoval együtt számozatlanul. A témához csatlakozó levelezése AGOFM, SK 437, foll. 35, 126-127.

ket bocsáthassanak fogadalomra; leválasztani a Provincia többi részétől az alsó-ausztriai házakat, s ezekből létrehozni a Bécsi Komisszáriátust; ezzel egy időben hallgatólagosan meggyorsítani a szekularizációt, hogy a rend így megszabaduljon a reformot ellenzőktől (holott ezt a megoldási lehetőséget a pápai bulla nem irányozta elő).

Az általunk már definiált szekularizációról még annyit érdemes tudni, hogy az kánonjogtörténetileg az egyházi *bonum commune* szempontjából mindig visszalépés volt, hiszen míg a szerzetes különleges köteléssel kötelezte el magát Krisztus szorosabb követésére, a hagyományos szóhasználattal élve a *status perfectionis*-ra, addig a világi papságnál kánonilag ez a momentum nincs jelen²⁸. Bár az egyházban a *bonum commune* és a *salus animarum*, között hosszabb távon nem létezhet feszültség, időről-időre mégis fájdalmas lelkiismereti krízisek adódhatnak. Esetünkben ez a reformot el nem fogadók lelkiismereti válsága és távozási szándéka, illetve az egyház és a rend szempontjából üdvösebb maradásuk között alakult ki.

A Fleming-féle tervezetet tehát a definitórium generale, illetve XIII. Leó az 1898. július 6-i magánkihallgatásán jóváhagyta. Ennek megfelelően Aloysius Lauer három dekrétumot adott ki a Kapisztrán Provincia részére, melyek a provincia megreformálását célozták²⁹. A terv ezt a bécsi komisszáriátusból kiindulva képzelte el, oda kellett volna gyülekezniük a magyarországi, szlavóniai és erdélyi kapisztránus zárdákból mindazoknak, akik a reformot elfogadják. Ez a folyamat azonban csak nagyon vontatottan haladt – s itt is tetten érhető Fleming helyismeretének hiánya –, mivel se a magyarok, se a horvátok nem lelkesedtek azért, hogy Bécsbe menjenek – már csak történelmi okokból kifolyólag sem. Másrésztől a Fleming-féle listán szereplők egy része közben meggondolta magát és vagy szekularizációt kért, vagy várakozó álláspontra helyezkedett és ottmaradt a Fleming-féle projekt által teljesen figyelmen kívül hagyott Ausztrián kívüli zárdákban³⁰.

Ezeknek az intézkedésnek a következtében a rendből való kilépések (szekularizációk) száma jelentősen megemelkedett, amely nagy (túlságosan nagy!) veszteséget jelentett főképp a fiatal örökfogadalmasok és a studensek tekintetében; lehetetlennek bizonyult a Provincia reformja is a Bécsi Komisszáriátusból kiindulva. A Leó-féle unió végleges alkalmazására majd csak 1899 januárjától kerülhetett sor, Tamás Alajos³¹ definitor generális kezdeményezésére, a bajai és a pozsegai re-

²⁸ Vö. PALAZZINI, P., *Sécularisation*, in NAZ, R. (ed.), *Dictionnaire de Droit Canonique*, VII. Paris 1965.

²⁹ Ezek a dekrétumok többek között megtalálhatóak a bécsi Szent Bernardin Ferences Rendtartomány levéltárában (Provinzarchiv Wien), Cista III, Fasc. F, No. 3-5.

³⁰ NOTHEGGER, F., *Die Erneuerung*, 159.

³¹ Tamás Alajos Csávolyban született 1858. június 14-én. A rendbe 1874. szeptember 7-én lép be, ünnepélyes fogadalmat 1879. július 14-én tesz, pappá pedig 1881. július 26-án szentelik. Mivel apja a kalocsai érsekség birtokának csősze, ösztöndíjat kap az érsekségtől a kalocsai jezsuita gimnáziumba. Érettségi után rendi tanulmányait Dunaföldváron és Baján végzi, majd a bécsi egyetem teológiai karára kerül. A szentelés után a filozófiai tanár Dunaföldváron, majd teológiát tanít Baján, ahol hamarosan gvardián lesz (1887-91). A későbbiekben dunaföldvári (1892-93) majd budai (1893-96) házfőnök. Miniszter provinciálisnak választják (1896-97), majd definitor

formált közösségek alapításával Magyarországon és Szlavóniában, később pedig a Bajai Kommisszáriátus létrehozásával, ami egyúttal Fleming tervezetének végleges elvetését jelentette, amibe bizony kis híján belerokkant a Kapisztrán provincia. Ennek okait mégegyszer a következőképpen tudnám összefoglalni:

- a jozefinizmus hetven éve okozta identitás-vesztés és izoláltság a rend többi részétől,
 - a reform halogatása provinciai és generális kúriai szinten,
 - a provinciálisok Memorandumának elhibázott hangvétele,
- David Fleming radikális projektje.

Arra a kérdésre, hogy kánonjogilag korrekt volt-e a Leó-féle unió magyarországi alkalmazása igennel kell felelnünk, viszont nem volt okos, különösképpen ami a végrehajtás módozatát illeti. David Fleming kétségtelenül nagyon intelligens ferences volt, de ebben az esetben elmulasztotta a helyi körülmények, a Provincia történetének és az őt megelőző vizitátorok jelentéseinek tanulmányozását, mondván hogy a magyar helyzet mindenki számára ismert. A Leó-féle unió végrehajtásának összefoglaló értékeléseként elmondhatjuk, hogy a felelősség egyformán terheli Aloysius Lauer miniszter generális és Amberger Gyula kapisztránus vikárius provinciális merevségét, mely a habitus színe körüli szimbolikus harcban csúcsosodott ki. Látva a magyarországi ferenceség igen súlyos problémáit, valamint a megújulás lehetetlenségét, egyértelmű, hogy a Reform szükséges volt, de a végrehajtási módja leginkább egy érzéstelenítés nélküli operációhoz hasonlítható.

Ha David Fleming a magyarországit a *ferences élet komédiájának* nevezte, a Rend központi vezetésének politikája a Leó-féle unió végrehajtása kapcsán joggal tartható a *ferences kormányzás komédiájának*. A jó kormányzás és a megfelelő jogalkalmazás művészete ugyanis mindenkor megkívánja a megfelelő egyensúlyt a Rend egyetemes jellege és a helyi viszonyok között, illetve a ferences törvények kánoni méltányossággal történő alkalmazását, hiszen csak így kerülhető el a *Regula iuris* által említett csapda: „Summum ius, summa iniuria”.

generális (1897-99), komisszárius generális Magyarországon (1899-1900), ill. újból több ízben provinciális (1900-12; 1915-25; 1931-32). Budapesten hal meg 1932. november 8-án. A reform magyarországi bevezetésének főszereplője, neki köszönhetően került el a Kapisztrán Provincia a ladiszlaiták és a szalvatoriánusok sorsát – a felszámolást. Vö. MAJSAI M., *Provinciái mozaikok*, II. 4. *Aloysius Tamás* [necrolog], in *AOFM* 52 (1933) 60-62.